

ЦИВИЛНО СЛУЖЕЊЕ ВОЈНОГ РОКА У СВЕТУ И КОД НАС

ДУГ МАРШ КРОЗ ИНСТИТУЦИЈЕ

Иако корени приговора савести сежу у далеку прошлост и везују се за прве протестантске верске заједнице у Холандији и Енглеској, сам појам цивилног служења војног рока новијег је датума. И мада га многи мешају са пацифистичким идејама и покретима, приговор савести данас представља снажан друштвени и глобални феномен савремене цивилизације, за који је тешко прогнозирати где ће се, када и како зауставити у свеопштем (не)оружаном рату за – демилитаризовану планету.

Приговор савести као релативно нова институција међународног права и националних законодавстава, за разлику од прошлих времена, када се сматрало да је то искључиво ствар религијског опредељења, данас има својство признатог основног људског права, што је утврђено и у бројним документима Уједињених нација, Савета Европе и другим.

Право на приговор савести се у савременим условима најчешће одређује као право грађана да своју војну обавезу замене алтернативним служењем у цивилним установама, и то без ношења и употребе оружја.

Какав пут је минулих векова прошао приговор савести и где су корени том феномену, тој "грађанској непослушности" коју неки, оправдано или не, идентификују и са глобалним пацифизмом, крајем идеологија, нација и вера?

■ КВЕКЕРИ И ЧАРЛС ДРУГИ

Историја бележи да се корени приговора савести везују за европске верске заједнице, односно за прве протестантске покрете у Холандији (1549. и 1580. године) и Енглеској 17. века. Енглеска религиозна група Квекера је још 1660. године, остало је забележено, јавно саопштила енглеском краљу Чарлсу Другом да "не желе, нити у име царства Христовог, нити у име овоземаљског краљевства, да учествују у ратним и другим оружанним сукобима" због својих верских убеђења. И, ма колико изгле-

дало чудно, енглески краљ им је тај захтев уважио, па Квекери, као колективни чланови те верске заједнице, од тада нису одлазили у рат.

Који век касније чак је и Наполеон у Француској одобрио изузеће од војне службе протестантским анабаптистима, а неке верске групе су то исто право добиле и од славне руске краљице Катарине Велике.

Према казивању Петра Милићевића, председника Београдске канцеларије Европског бироа за приговор савести (EBCO Balkan), на недавном семинару у Врујцима, приговор савести, као савремени правни институт, прво је настао у скандинавским земљама протестантске традиције, почетком 20. века (Норвешка 1900, Данска 1917, Шведска 1920, Финска 1931), па у Великој Британији (1916) и Холандији (1922). Нека врста приговора савести, што је занимљиво, јавила се и у младој револуционарној Русији 1919, да би Стаљин то право својим грађанима укинуо 1930. године. Негативан став о религији, па самим тим и на таквом осећању заснован приговор савести, био је жигосан и у свим тзв. комунистичким земљама насталим после Другог светског рата, па и код нас.

У почетку, каже Милићевић, разлози за одбијање војне службе и ношење оружја уопште били су пре свега верске природе. Међутим, с временом су се ти разлози ширили, па је, најпре у скандинавским земљама, то право почело да прелази са колективног на индивидуални ниво. Заправо, осим верских, грађани су све чешће истицали своје моралне и филозофске разлоге и норме, па и политичке оквире (пацифисти), који су их наводили и опредељивали да одбију да узму оружје у руке, учествују у ратовима, односно у убијању других људи.

Одбијање "обичног света" да иде у рат, ипак, није пролазило без проблема. На пример, у Великој Британији је 1915. било око 6.000, а пред сам крај Првог светског рата чак 16.000 ухапшених приговарача савести, односно оних који су одбијали да обуку униформу и узму пушку у руке. У Сједињеним Америчким Државама, у којима је нека врста приговора савести постојала још у време док је та земља била енглеска колонија, било је касније, поготову када је Америка почела да води и неке друге ратове, такође јаке државне опресije према онима који су одбијали да приме оружје и оду у бој. Истина, још за време Првог светског рата приговарачи савести су у САД могли да раде у националној служби, на изградњи железница у Америци, у болницама, на збрињавању рањеника, у позадинским јединицама...

ИЗВЕДЕНА ПРАВА

Право на приговор савести укључено је и у национална, и у међународно законодавство. Ово право се изводи из права на слободну савест и слободу мишљења, која су наведена и у Универзалној декларацији о људским правима Уједињених нација, и у Европској конвенцији о људским правима и универзалним слободама. Бројним резолуцијама, препорукама, декларацијама и документима УН, Савета Европе, Европског парламента и ОЕБС-а захтева се од држава чланица да признају право на приговор савести, односно да ослободе од војне службе све особе које то право затраже. Такође, у поменутих документима наводи се да државе имају право да, уколико сматрају да је потребно, за такве особе уведу алтернативну цивилну службу.

Чарлс II

Катарина Велика

Наполеон Бонапарта

диних организација и младих који више нису желели, пре свега због моралних разлога, да иду у рат. У сличној ситуацији убрзо се нашла и Западна Европа, а пре свих земље римокатоличке традиције, које редом почињу да уважавају приговор савести и уводе алтернативну војну службу: Француска (1963), Белгија (1965), Италија (1972), Аустрија (1974), Португалија (1976), Шпанија (1978), а после и друге земље. Истина, прва која увела алтернативну цивилну службу после Другог светског рата била је СР Немачка (1955), али не зато што је баш то она хтела, већ зато што је на својој територији имала окупационе власти.

Било како било, данас је право на приговор савести признато у више десетина земаља света, на свим континентима, са тежњом даље ширења.

– Прва међународна институција која је о приговору савести заузела јасан и конкретан политички и правни став – каже мр Дејан Миленковић из Комитета правника за људска права – био је Савет Европе. Тако су у Резолуцији Парламентарне скупштине Савета Европе бр. 337, усвојене 1967. године, дефинисани домаћаји и одређени основни принципи правног регулисања приговора савести. Према тој резолуцији, каже овај правник, лица која подлежу војној обавези и која због приговора савести или искрених религијских, етичких, хуманитарних, филозофских или других сличних разлога одбијају оружану службу, имају право да буду ослобођена таквог служења, а у складу са признатим правом на слободу мисли, савести и вероисповести.

■ РАТ У ВИЈЕТНАМУ

Дуготрајни рат у Вијетнаму изазвао је масовне протесте младих Американаца, који су све чешће одбијали да се одазову војним властима. Чак 250.000 младих у САД тада је одбило да прими позив за регрутацију или је једноставно – побегло од куће. Око 110.000 њих примило је "драфт позив" и – поцепало га. На државну опресију поводом рата у Вијетнаму, а који није био оправдан ни у делу народа, млади су одговорили потпуним негирањем свих до тада важећих норми и одбијањем да се повињују законима капитал-односно, што је, на неки начин, уздрмало и саме темеље тада једне две постојеће суперсиле. Цепанем војних позива, иако већина њих, највероватније, није ни знала шта је то приговор савести, млади Америке су пружили снажан отпор милитаризму и рату уопште, што је на неки начин и довело до окончања деценијског сукоба у Вијетнаму.

Тако су се, с развојем догађаја, приговор савести и алтернативна цивилна војна служба и помањали као својеврсни компромис између државе, невла-

Та резолуција Савета Европе после је, више пута, потврђивана и проширивана, а први документ којим је право на приговор савести признато као основно људско право, Уједињене нације донеле су крајем осамдесетих година прошлог века, да би то право 1993. године усвојила и Комисија за људска права УН.

Шта се, у међувремену, са тим правом дешавало на нашим просторима?

■ (НЕ)ОСТВАРЕНО ПРАВО

Бивша југословенска држава (1945–1991), иако је била потписница бројних међународних декларација и конвенција о људским правима, у свом праву, али и у пракси, није признавала приговор савести. Према тада важећем југословенском законодавству свако одбијање пријема и употребе оружја, те избегавање војне службе, било је подвргнуто строгим кривичним санкцијама. У том смислу, кажу правни стручњаци, и *Кривични закон из 1976. године*, а данас *Основни кривични закон*, са бројним каснијим изменама и допунама, садрже посебну главу која изричито предвиђа кривична дела против оружаних снага, од којих су карактеристична два: кривично дело “одбијање примања и употребе оружја” (за које је била предвиђена казна затвора по чл. 202 ОКЗ) и кривично дело “неодазивања позиву и избегавање војне службе” (за које је, такође, била предвиђена, по чл. 214 ОКЗ, новчана казна и казна затвора).

– Пошто према тадашњим важећим законима СФРЈ приговор савести није био признат ни по основу верских разлога, припадници појединих верских заједница, као Јеховини сведоци и Назарени, често су, због одбијања да носе оружје и да служе војни рок, били кажњавани затвором – пише мр Миленковић у брошури “Остваривање права на приговор савести и цивилно служење”, из децембра 2004.

У Савезној Републици Југославији приговор савести, као правна категорија, уведен је Уставом из априла 1992. године. Према одредби члана 137. Устава СРЈ “грађанину који због верских или других разлога савести не жели да испуни војну обавезу под оружјем, омогућиће се да војну обавезу у Војсци

Југославије испуни без оружја или у цивилној служби, у складу са савезним законом”.

Иако је у нормативном смислу тај устав познавао приговор савести, он га, како је показивала пракса, у суштини није признавао као основно људско право, бар не у смислу европских и светских стандарда. Тим пре што је приговор савести, у Уставу из 1992, био регулисан у оквиру одељка о ВЈ (и то као начин испуњења војне обавезе), а не, како би требало, у одељку о правима и слободама човека и грађанина, сматра мр Миленковић, и додаје да је закон на који је упућивао Устав, а поводом приговора савести био и остао – *Закон о Војсци* из маја 1994. године.

– Институт приговора савести, у смислу одредаба става 2, чл. 137 Устава, конкретније је регулисан одредбама чланова 296 до 300 *Закона о ВЈ*, мада су те одредбе, од 1994. до 2002, више пута мењане и допуњаване, ствар је, ипак, остајала суштински непромењена – каже Петар Милићевић и објашњава:

– Убрзању процеса признавања приговора савести у нас знатно су допринеле тек активности појединих домаћих и међународних невладиних организација, које су, крајем деведесетих, започеле снажну кампању за коначно признавање тог основног људског права у складу са стандардима међународних докумената. Тај притисак додатно је оснажио Савет Европе пре три године, који је у Условима за пријем тадашње СРЈ у Савет изричито навео и остваривање права на приговор савести, а у складу са европским стандардима.

■ ШТА ЈЕ САВЕСТИ?

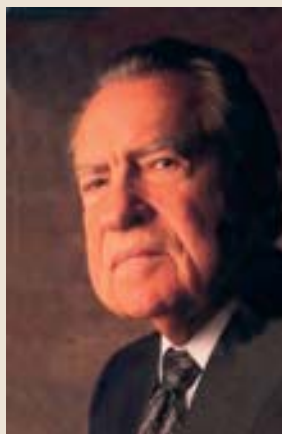
Тек са настанком државне заједнице Србија и Црна Гора

Јосиф Висарионович Стаљин

Линдон Џонсон

Ричард Никсон

Масовни протести против рата у Вијетнаму крајем шездесетих година у Америци

стичу се услови за остваривање права на приговор савести у савременом смислу те речи. Наиме, Уставна повеља СЦГ, као и Повеља о људским и мањинским правима, признале су право на приговор савести као основно људско право почетком 2003. године. То је довело и до усвајања Уредбе о изменама и допунама Уредбе о вршењу војне обавезе коју је усвојио Савет министара СЦГ крајем августа 2003. године.

На тај начин су се и формално стекли услови за остваривање тог права. И поред чињенице да та уредба, односно решења која су у њој предвиђена у појединим сегментима не одговарају потпуно европским стандардима, Уредба је, ипак, сматрају стручњаци, била релативно добар основ за коначно установљење цивилне службе.

– На основу те уредбе прва генерација регрута у СЦГ била је распоређена у цивилну службу децембра 2003. године. Број приговарача савести, као и позитивне тежње у примени Уредбе, мада уз бројне проблеме, бележимо до августа 2004. године. Нажалост, као што се догађа са већином наших правних прописа, њихово успешно остваривање првенствено зависи од воље и жеље власти, па је таква ситуација неминовно отворила и питање потребе доношења посебног закона о цивилној служби, који би, на трајнији и прецизнији начин, у процесу трансформације ВЦЦГ требало да обезбеди пуно остваривање права на приговор савести у нашој земљи – сматра мр Дејан Миленковић из ЈУКОМ-а.

Иако се слаже да је термин “приговор савести” буквалан превод онога што се под тим подразумева у језицима латинског порекла, Петар Милићевић сматра да, вероватно и због тога, у нашој свакодневной употреби, и око тога има много забуне.

– Код нас се и данас тај термин повезује искључиво са одбијањем служења војног рока, док приговор савести, свакако, иде много даље од тога. Поменуо бих само један пример. Пре неколико година водеће светске манекенке организовале су кампању *Радије ћу ићи гола него носити крзно* у знак протеста због убијања животиња због модног престижа. И то је био њихов недвосмислен акт приговора савести! У свету су веома јаке и кампање против лабораторијских експеримената над животињама, што је, такође, вид приговора савести. Дакле, приговор савести не значи само пасивно моралисање о одређеној теми, већ заузимање чврстог става у вези са њом и, свакако, активно деловање – сматра Милићевић, иначе и сам приговарач савести.

Елаборирајући своја убеђења, он каже да приговор савести на војну службу подразумева одбијање да се учествује, непосредно или посредно, у било ком виду или припремама за рат (“не желим да пуцам из пушке, нити да додајем метке”). Зато се, сматра он, под термином приговарача савести мора, пре свега, подразумевати особа која због својих етичких, религијских или филозофских уверења одбија да служи војни рок у борбеним или у неборбеним јединицама војске и да носи или употребљава оружје.

– Током прошлог века већина европских држава имала је обавезну војну службу, а приговарачи савести су тамо најчешће могли и да је алтернативно служе. Међутим, постојала су, а и сада их има, два различита погледа на корен и суштину цивилне службе – каже Милићевић и подвлачи:

– Са становишта приговарача приговор савести подразумева ослобађање од војне службе, па зато цивилну службу треба организовати као потпуно нови вид државне службе коју треба да администрирају искључиво цивилна тела. Неке државе, као Холандија, нису чак ни организовале цивилне службе, већ су, једноставно, приговараче ослободили било каквог служења. Међутим, са другог становишта, односно државног (мада не свих држава), цивилно служење је само један од начина извршења војне обавезе.

Током минулих деценија, каже Милићевић, одбијање да се иде у рат пратило је много проблема и на Западу. Ипак, форму-

ПАД БЕРЛИНСКОГ ЗИДА

Крајем 20. века догодиле су се значајне промене у схватању безбедности, па су многе европске земље оду-стале од концепта обавезне војне службе. Прва је то учинила Белгија, чија влада је, не дуго после пада Берлинског зида, објавила да опасност од масовне војне инвазије са Истока више нема и да, у складу са тим, укида регрутацију као основу масовне белгијске војске. У Европској унији обавезну војну службу задржале су још само Немачка (која најављује њено скоро укидање), Шпанија и Грчка, а готово све нове чланице ЕУ већ су професионализовале своје војске пре уласка у Унију (то ће ускоро урадити и Румунија и Хрватска). Дакле, приговарачи савести у Европи више се не морају борити за своје право да не служе војни рок. Занимљиво је да је данас у Шпанији, па и у Хрватској, број регрута који се позива на приговор савести већи од оних који су се одлучили за редовно служење војног рока. Ипак, државе које и даље показују мало слуха за ову тему јесу пре свих неке бише републике СССР-а.

УРЕДБОМ НА УРЕДБУ

У некадашњој Југославији, па и у Србији и Црној Гори, приговор савести је дуго био “табу тема”, мада је увек било оних који нису желели да служе војни рок. До 2003. године код нас није постојала могућност потпуног цивилног служења као замена за војни рок, а онима који су се одлучили да не носе оружје нуђено је да свој “дуг држави” измире у неборбеним јединицама. Како је и такво служење, ипак, представљало облик војне службе, оно није било у складу са међународним препорукама и стандардима о праву на приговор савести. Број оних који су се одлучивали за такав вид службе био је врло мали, а према званичним подацима из 2002. таквих је било 0,04 посто од укупног броја регрута у нас.

После снажне кампање домаћих невладиних организација, уз подршку неколико великих и јаких међународних невладиних организација које се баве заштитом људских права, 27. августа 2003. Савет министара СЦГ усвојио је Уредбу о изменама и допунама Уредбе о вршењу војне обавезе, којом је регулисано и питање цивилне службе у нас. Према тим изменама омогућено је свима онима који се позову на приговор савести цивилно служење војног рока у потпуно цивилним установама, ван система и ван јурисдикције Војске СЦГ.

СТАВ ЦРКАВА

Према речима Петра Милићевића, католичка црква је о феномену приговора савести расправљала још 1956. године. Наиме, тада се папа Пије Дванаести углавном негативно одредио према том све масовнијем феномену код католика, да би већ Други ватикански концил 1963. донекле ублажио тај став. Милићевић каже да му није познат званичан став према приговору савести Српске православне цркве, али да зна да је Грчка православна црква велики противник алтернативном служењу војног рока у тој земљи. У суседној Турској још увек не постоји никаква могућност приговора савести, мада се верује да у тој секуларној земљи исламска верска заједница нема ништа против таквог државног става.

ла приговора савести је постепено еволуирала и догодило се то да је признавањем права на приговор савести држава признала да су пацифисти посебне особе које могу добити специјални статус. Рецимо, за време Првог светског рата САД су одобравале статус приговарача савести онима који би доказали да је њихово противљење рату укорењено у религијском уверавању. Они би тада добијали друга задужење, док би они други, који само нису желели да носе оружје, служили у неборбеним јединицама. Законским регулисањем права на приговор савести дошло је и до поделе на оне који су такву легислативу прихватили и оне који нису. Неки тврдокорни пацифисти су сматрали да је чак немогуће једну моралну категорију као што је приговор савести ограничити или дефинисати било каквим законом.

– Број приговарача савести у Великој Британији, у Првом светском рату, процењивао се на 16.000, док је у САД тада било поднето 64.693 молби за служење у неборбеним јединицама. У Другом светском рату у Великој Британији је око 60.000 мушкараца и око хиљаду жена затражило статус приговарача/ице савести, док се у САД укупан број приговарача тада процењивао на око 100.000 – каже Милићевић.

■ РУСКИ ПАЦИФИСТИ

Право на приговор савести с временом је бивало све либералније. Тако је прво у САД укинута религијски тест и признат је приговор савести и због етичких побуда. Питање “селективног приговора” према појединим ратовима постало је све значајније и у контексту агитације против Вијетнамског рата шездесетих година прошлог века, а што је обележено паљењем војних позива и масовним одбијањем да се они и приме.

Занимљиво је и да је у Русији, почетком 20. века, живело неколико милиона пацифиста, чланова разних религијских заједница. Они су, готово сви, отишли из Русије после Октобарске револуције, чиме је совјетска влада правдала чињеницу да у Универзалном закону о војној служби из 1939. године не постоје никакве клаузуле за приговараче савести, пошто у СССР-у, како су тврдили, таквих особа нема. Да је реч о глобалном савременом друштвеном феномену, а посебно у ви-

КОНТРАДИКТОРНОСТИ

Државе које су међу првима званично усвојиле начело приговора савести и својим војним обвезницима, још пре готово сто година, омогућиле алтернативно служење војног рока – Шведска и Норвешка, иако изузетно богате, и данас имају општу војну обавезу. Истовремено, данас у Великој Британији постоје неке могућности за увођење делимичног приговора савести и за професионалне војнике, а поводом рата у Ираку. Реч је, дакле, не само о контрадикторности већ и о радикалном потезу британских власти који је изненадио многе.

ОКРУЖЕЊЕ

У Хрватској цивилна служба траје девет месеци, имају пристајан закон о томе, позитивна искуства и више од 60 посто младих војних обвезника се одлучује за приговор савести, као и у Шпанији, у којој је, после Франкове смрти 1976, било око 15.000 приговарача савести у затвору. У Словенији и Мађарској су укинута обавезна војна служба, јер су се те земље определиле за професионални концепт одбране. У Бугарској постоји право на приговор савести и цивилну службу која траје двоструко више (24 месеца) од војске, имају закон о томе, а у Грчкој, мада признају то право, постоје многи проблеми у његовом остваривању. У Македонији цивилна служба траје 13 месеци, а редовно служење војног рока девет, и имају 25 до 30 посто приговарача савести од укупног броја регрута, мада се и тамо најављује професионализација војске.

Збогом оружје?

ро, верујемо, реалан однос снага сада углавном супротстављених концепата служења војног рока у нас. Драматичне обрте у том погледу, уколико не дај Боже дође до самог рата и ако искључимо разне теорије завере, свакако – не треба ускоро очекивати. ■

сокоразвијеним држава Запада, показују и следећи подаци: 1968. године само је 16 признатих држава, од укупно 140, колико их је тада било у УН, имало некакву законску регулативу о проговору савести, док их данас има већина држава. Што се Европе тиче, у њој је остала само још једна држава, бивша република Совјетског Савеза, која још увек нема никакву регулативу о приговору савести.

Велика Британија, као прва европска држава која је признала право на приговор савести – још 1916, била је и прва земља која је укинула обавезну војну службу, и то врло брзо после завршетка Другог светског рата. Иако би било претерано рећи да су Британци то учинили због притиска приговарача савести, не може се ни негирати њихов велики утицај.

А ми? Србија и Црна Гора је право на алтернативну службу за приговараче савести, у складу са међународним препорукама, регулисала тек 2003. године. Иако уз много отпора и неверице, па и противљења “старог кадра”, који закључује да ни наши млади нису више оно што су били њихови славни преци, процес либерализације и тог донедавно “неприкосновеног права и обавезе” сваког грађанина да “за отаџбину да и свој живот”, ако треба, чини се да је већ сада, после само две године примене у пракси, узео толико маха да објективно може испразнити ионако већ поприлично празне касарне наше војске. Зато су учестала питања има ли и тој алтернативи алтернатива постала све гласнија, нарочито у војним круговима. Хоће ли стопа од 30 до 40 процената младића сазрелих за војску, који се у сваком упутном року одлучују за цивилну варијанту враћања “дуга држави”, расти или ће опадати – остаје да се види. Оно што је за сада евидентно јесте да цивилизација, са свим интегративним процесима које собом носи, намеће и новине које многи на “брдовитом Балкану” и не могу баш тако лако прихватити. У класичном сукобу традиционалног и модерног, патријархалног и алтернативног, искристалисаће се уско-

Душан МАРИНОВИЋ